

УДК 351.746.1

В. В. Каюмова,
викладач кафедри маркетингу
Донецького державного університету управління

СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анотація. В статті розглянуто сучасний стан регіональної соціальної безпеки України, досліджено індикатори, що вплинули на зміни стану безпеки. Складено та реалізовано модель забезпечення соціальної безпеки регіону. Запропоновані деякі заходи щодо мінімізації дії соціальних ризиків та їх наслідків.

Ключові слова: соціальна безпека регіону, соціальні ризики, індикатори, модель забезпечення соціальної безпеки.

Summary. In the article the modern state of regional social security of Ukraine is considered, indicators, having influence on the changes of the state of security, are found out. The model of providing of social security of region is made and realized. Some measures are offered on minimization of action of social risks and their consequences

Key word: social security of region, social risks, indicators, model of providing of social security.

Вступ. Сучасний посткризовий стан економіки України потребує вивчення існуючих проблем та потенціальних ризиків соціально-економічної незадоволеності громадян, активного пошуку дієвих чинників стабілізації економіки в регіонах, подальшого зростання соціальних гарантій населення та забезпечення соціальної безпеки України як на регіональному так і на національному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам, пов'язаним із забезпеченням стійкого соціально-економічного зростання та соціальної безпеки на державному та регіональному рівнях, присвячені праці таких науковців, як Давидюк О.О. [1], Волгіна М.А. [2], Татаркіна А.І. [3], Пшеничникової А. [4], Гесця В.М., Кизима М.О., Клебанової Т.С., Черняк Т.І. [6] та ін. Незважаючи на актуальність оцінювання соціальної безпеки регіону, методи і показники цього оцінювання сучасною вітчизняною наукою у практиці дослідження соціальної безпеки регіону застосовуються недостатньо і потребують подальшого вивчення.

Постановка задачі. Проаналізувати сучасний стан регіональної соціальної безпеки на прикладі Донецького регіону, дослідити індикатори, що вплинули на зміни стану безпеки, скласти та реалізувати модель забезпечення соціальної безпеки регіону та запропонувати заходи щодо мінімізації дії соціальних ризиків та їх наслідків.

Викладення основного матеріалу. Внаслідок фінансової-економічної кризи 2008-2009 р.р. проблеми соціального захисту і соціального забезпечення набули особливого значення для забезпечення соціально-економічної безпеки України та її регіонів. Соціальні процеси, що відбуваються в країні на сучасному етапі, потребують здійснення активної, цілеспрямованої соціальної політики.

Соціальна політика виконує регулюючу й стимулюючу роль у забезпеченні розвитку економіки й створення умов для ефективного функціонування системи соціального захисту, який стає вже не «актом благодійництва», а способом посилити економічну активність працездатних верств для забезпечення гідного життя всього суспільства [1].

Саме тривалість та якість життя населення є головним індикатором соціальної безпеки, механізм забезпечення якої повинний враховувати яскраво виражені відмінності регіонів України за природно-географічним становищем, соціально-економічним розвитком, національно-етнічними ознаками, політичними вподобаннями, промисловим та сільськогосподарським потенціалом, екологічним станом тощо.

Сучасний стан українського суспільства свідчить про те, що основні соціальні ризики – безробіття, малозабезпеченість населення, погані житлово-побутові умови, неякісне харчування, низький рівень медичного обслуговування та освіти, формальність законодавчих актів в соціальній сфері на місцевому та державному рівні, набули такого масштабу, який загрожує національній безпеці держави. Необхідність досягнення нейтралізації або попередження соціальних ризиків, що загрожують якості життя населення країни, незалежно від місця його проживання, зумовлює проведення діагностики стану соціальної безпеки України на регіональному рівні та розробки заходів щодо її забезпечення.

Існує декілька тлумачень поняття соціальної безпеки регіону. М.А.Волгін дає визначення соціальній безпеці на регіональному рівні як «стану і характеристики ступеня досягнення оптимального рівня безпеки (у кожний поточний момент та в майбутньому) функціонування, відтворення і розвитку соціальної системи регіону, що забезпечується сукупністю державних та суспільних заходів: політичних, правових, економічних, ідеологічних, організаційних і соціально-психологічних; зберігається існуючий у суспільстві конституційний устрій, соціальна стабільність, не припускається їх послаблення й, тим більше, підриг» [2].

А.І.Татаркін розуміє сутність соціальної безпеки регіону як можливість і здатність регіону забезпечувати стійку рівновагу соціально-економічної ситуації, якість життя населення на рівні не нижче мінімальних державних соціальних стандартів, здатність протистояти впливу зовнішніх і внутрішніх загроз за умови оптимальних витрат усіх видів ресурсів та невичерпного використання природних факторів [3].

В.Пшеничникова в своєму розумінні сутності соціальної безпеки поднує обидва підходи. На її думку соціальна безпека - це така умова соціальної сфери, при якій забезпечується її стійкий стан, оптимальне задоволення потреб, висока якість життя, створення умов для розвитку особи [4].

На законодавчому рівні у Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України [5] зазначено, що соціальна безпека – це такий стан розвитку держави, при якому держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх погроз. Соціальна безпека є складовою економічної безпеки. Ваговий коефіцієнт соціальної сфери 0,0808, що за рівнем ваги відповідає передостанньому місцю серед інших складових (макроекономічної, фінансової, зовнішньоекономічної, інвестиційної, науково-технологічної, енергетичної, виробничої, продовольчої та демографічної безпеки). В Методиці запропонований перелік індикаторів соціальної безпеки, їх оптимальні, порогові та граничні значення, а також методи розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки (таблиця 1).

Таблиця 1.
Індикатори соціальної безпеки Донецького регіону

№	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення	Умовне позначення	2006	2007	2008	2009	2010
1	Рівень бідності, %	не більше 25	<i>D bidn</i>	15,8	35,1	33,5	29,9	30,3

2	Частка населення із середніми сукупними витратами нижче прожиткового мінімуму, %	не більше 40	<i>D nprozh</i>	49,6	18,4	12,1	15,7	15,0
3	Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму, разів	не менше 3	<i>I zp/prozh min</i>	2,55	2,89	3,22	2,56	2,67
4	Відношення мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму, разів	1,5 - 2	<i>I min pens/prozh min</i>	0,81	0,88	0,87	0,99	0,77
5	Відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін, разів	не менше 1	<i>I suk res/spozh cin</i>	1,12	1,14	1,24	1,13	1,10
6	Відношення сукупних витрат 10 % найбільш забезпеченого населення до 10 % найменш забезпеченого, разів	не більше 8	<i>I vutr 10/10</i>	5,6	3,9	5,0	5,0	5,0
7	Частка витрат на харчування у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств, %	не більше 50	<i>D vitr harch</i>	59,7	59,0	57,2	59,6	52,3
8	Рівень безробіття (за методологією МОП), %	не більше 10	<i>I bezr</i>	5,7	5,6	5,7	9,4	8,4
9	Рівень тривалого безробіття у працездатному віці, %	не більше 25 - 30	<i>I triv bezr</i>	39,9	44,2	24,7	44,1	29,5
10	Наявність житлового фонду в середньому на одну особу, м ²	не менше 25	<i>F zhitlo</i>	21,8	22,0	22,3	22,4	22,7
11	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб	не більше 60	<i>N zahv</i>	61,3	62,7	61,8	60,7	63,6
12	Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, % до ВВП	не менше 4	<i>Q vyd oh zd</i>	2,22	2,28	2,35	2,87	3,21
13	Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, % до ВВП	не менше 8,3	<i>Q vyd osv</i>	2,49	2,48	2,64	3,19	3,45
14	Охоплення випускників 9-х класів повною середньою освітою, %	не менше 100	<i>I 11kl/9kl</i>	66,7	67,5	68,5	68,3	66,6

Методика розрахунку рівня економічної безпеки України дозволяє оцінювати рівень соціальної безпеки та інших складових економічної безпеки, а також динаміку індикаторів безпеки як на національному так і на регіональному рівні.

Індикатори економічної безпеки – це реальні статистичні показники розвитку економіки країни, які найбільш повно характеризують явища і тенденції в економічній сфері [6].

Оцінюючи індикатори соціальної безпеки регіону [5], загрози безпеці можна розбити на три групи:

- загрози порушення добробуту населення та якості життя;
- загрози ринку праці та зайнятості населення;
- загрози соціальної стабільності.

Серед індикаторів безпеки розрізняють стимулятори та дестимулятори.

Під показниками - стимуляторами необхідно розуміти ті показники, що здійснюють стимулюючий (позитивний) вплив на коефіцієнт економічної безпеки, тобто сприяють підвищенню рівня безпеки. Показники - дестимулятори ж сприяють зниженню рівня економічної безпеки і визначають низькі коефіцієнти безпеки [6].

До показників-стимуляторів рівня соціальної безпеки слід віднести:

- Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму;
- Відношення мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму;
- Відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін;
- Наявність житлового фонду в середньому на одну особу;
- Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я;
- Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту;
- Охоплення випускників 9-х класів повною середньою освітою.

Показниками – дестимуляторами рівня соціальної безпеки є:

- Рівень бідності;
- Частка населення із середніми сукупними витратами нижче прожиткового мінімуму;

- Відношення сукупних витрат 10 % найбільш забезпеченого населення до 10 % найменш забезпеченого;
- Частка витрат на харчування у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств;
- Рівень безробіття (за методологією МОП);
- Рівень тривалого безробіття у працездатному віці;
- Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб.

Виконуючи оцінку рівня соціальної безпеки особливу увагу слід приділяти пороговим значенням індикаторів безпеки (таблиця 1).

Порогові значення індикаторів – це кількісні величини, порушення яких викликає несприятливі тенденції в економіці [5].

Порівнюючи порогові і фактичні значення показників соціальної безпеки Донецького регіону в 2010 році наочно видно, що найбільші ризики порушення соціальної безпеки досягаються за рахунок масового зубожіння населення, про що свідчить перевищення рівня бідності на 21,2 %, недостатнього обсягу середньої зарплати та мінімальної пенсії у порівнянні з прожитковим мінімумом (12,4% та 94,8% відповідно), недостатнім житловим фондом (відхилення від порогового значення на 9,2%). Також заслуговують особливої уваги загрози соціальної стабільності, про що свідчить відхилення від порогових значень обсягів видатків місцевого бюджету на охорону здоров'я (24,6%) та освіту (2,4 рази).

Для оцінки комплексного впливу всіх показників регіональної соціальної безпеки на її рівень забезпечення, складемо багатокритеріальну модель соціальної безпеки сучасними економіко-математичними методами.

В загальному вигляді цільова функція моделі забезпечення соціальної безпеки регіону матиме вигляд:

$$I_{cb} = \sum_{i=1}^n b_i x_i \quad (1),$$

де b_i – коефіцієнти, що характеризують рівень загрози за i -тим індикатором соціальної безпеки та розраховуються діленням фактичного значення показника на його порогове значення.

x_i – невідомі оптимальні значення індикаторів безпеки, при дотриманні яких система соціальної безпеки буде функціонувати стабільно незалежно від існуючих загроз.

Обмеження моделі складаються згідно порогових значень індикаторів соціальної безпеки та їх належності до стимуляторів або дестимуляторів.

Таким чином, зона забезпечення системи соціальної безпеки регіону (інтегральний показник I_{cb} соціальної безпеки) буде визначена як перетин діапазонів можливих змін соціальних індикаторів за умови виконання всіх обмежень моделі. Якщо $I_{cb} < 50\%$, то система соціальної безпеки регіону знаходиться в зоні критичного стану безпеки; якщо $50\% < I_{cb} < 80\%$ - в зоні небезпечного стану безпеки; якщо $80\% < I_{cb} < 100\%$ - в зоні задовільного стану безпеки.

Використовуючи дані Держкомстату [7], реалізуємо запропоновану економіко-математичну модель для обчислення стану соціальної безпеки Донецького регіону. Донецька область займає лідируючу позицію за показниками промислового потенціалу, але нестабільна за соціальними показниками. Промислові підприємства регіону, більшість яких залишилось після розпаду Радянського Союзу, забезпечують сотні тисяч робочих місць мешканцям Донбасу та утворюють вагомому частину ВВП України. Однак Донецький регіон є індустріальною територією, тому має характерні соціальні, демографічні та екологічні проблеми. Несприятливий екологічний стан території, несприятливе соціальне середовище та умови проживання зумовлюють негативний вплив на стан здоров'я та тривалість життя населення, що призводить до дисбалансу між економічним та соціальним розвитком. Згідно статистичного бюлетеню «Регіональний людський розвиток» [8] Донбас є аутсайдером серед регіонів України за індексом людського розвитку. Серед регіонів України Донецька область протягом 1999—2010 років займала останнє або передостаннє місце. В 2010 році регіон за основними складовими індексу людського розвитку мав найгірші показники екологічного стану (27-ме місце), стану здоров'я та його охорони (24-те місце), демографічного розвитку (26-те місце), умов проживання (26-те місце). Трохи змінились на краще показники соціального середовища (19-те місце) та освіти (18-те місце). Все це є ознаками соціальної небезпеки на досліджуваній території.

Доведемо це розрахунками. За статистичними даними таблиці 1, використовуючи алгоритм, описаний вище, складемо модель забезпечення соціальної безпеки Донецького регіону.

Цільова функція матиме вигляд:

$$I_{cb} = (\min(Dbidn), \min(Dnprozh), \max(Izp/prozh \min), \max(Iminpens/prozh \min), \max(Isukres/spozh \ cin), \min(Ivitr10/10), \min(Dvitrharch), \min(Ibezr), \min(Itrivbezr), \max(Fzhitlo), \min(Nzahv), \max(Qvydohzd), \max(Qvyd osv), \max(I11kl/9kl)) \longrightarrow \max \quad (2)$$

Обмеження моделі:

$$\begin{aligned} 1 \leq Dbidn \leq 25 & & 3 \leq Itrivbezr \leq 30 \\ 0 \leq Dnprozh \leq 40 & & 25 \leq Fzhitlo \leq 120 \\ 3 \leq Izp/prozh \min \leq 10 & & 1 \leq Nzahv \leq 60 \\ 1,5 \leq Iminpens/prozh \min \leq 2 & & Qvydohzd \geq 4 \\ 1 \leq Isukres/spozh \ cin \leq 3 & & Qvyd osv \geq 8,3 \\ 2 \leq Ivitr10/10 \leq 8 & & I11kl/9kl = 100 \\ 10 \leq Dvitrharch \leq 50 & & Dbidn \leq Dnprozh \\ 3 \leq Ibezr \leq 10 & & Qvydohzd + Qvyd osv \leq 25 \end{aligned} \quad (3)$$

2). Реалізуючи модель забезпечення соціальної безпеки населення Донецького регіону в середовищі Microsoft Excel отримаємо наступні результати (таблиця

Таблиця 2.

Рівень соціальної безпеки Донецького регіону за 2006-2010 рр

Період	2006	2007	2008	2009	2010	2011*	2012*
Рівень соціальної безпеки Донецького регіону	47,9	49,7	54,8	51,7	53,6	55,6	56,6

* значення є прогнозними

Для отримання прогнозних значень інтегрального показника соціальної безпеки була отримана тенденція у вигляді логарифмічної функції:

$$I_{cb} = 6,8015 \cdot \ln(t_i) + 42,409 \quad (4)$$

де t_i – порядковий номер часового періоду дослідження.

Таким чином, в Донецькій області в 2006-2008 р.р. спостерігалась позитивна динаміка рівня соціальної безпеки. Під час фінансової кризи 2009 року соціальне становище в регіоні погіршилось, а починаючи з 2010 року інтегральний показник соціальної безпеки повільно збільшувався. Однак, в цілому за досліджуваний період в Донецькому регіоні стан соціальної безпеки залишався загрозливим, більшість індикаторів безпеки не перебувала в межах допустимих значень. Це призвело до того, що в 2006-2007 рр стан соціальної безпеки був критичним, починаючи з 2008 року – перебував в зоні небезпеки. На сучасному етапі регіон продовжує потерпати від наслідків розміщення важкої промисловості в місцях концентрованого проживання людей. Екологічні проблеми негативно впливають на стан здоров'я населення регіону, зумовлюють надмірну захворюваність, смертність та тривалість життя, нижчу від середнього рівня по Україні. Однак розробка та поступова реалізація програм соціально-економічного розвитку регіонів за результатами прогнозування на 2011-2012 р.р. повинні покращити соціальні досягнення та підвищити рівень соціальної безпеки. Тому забезпечення соціальної безпеки регіонів, особливо промислових, вкрай важливе, але неможливе без структурної перебудови економіки на користь соціуму.

Висновки. Проведений нами аналіз стану забезпеченості регіональної соціальної безпеки України дозволяє трактувати соціальну безпеку регіону як стан захищеності соціальної сфери регіону від загроз якості життя та добробуту населення, незбалансованості регіонального ринку праці, загроз соціальної нестабільності в сфері охорони здоров'я та освіти, та досягнення оптимального балансу між мінімізацією соціальних ризиків та соціально-економічним розвитком регіону.

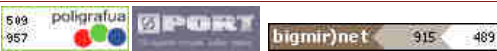
Стан системи соціальної безпеки в Донецькому регіоні, що на сучасному етапі перебуває в зоні небезпеки, потребує значних цільових та адресних дій з боку держави та місцевих органів влади та самоуправління. Для мінімізації соціальних ризиків в регіоні, при оцінці управлінської діяльності на регіональному рівні, слід враховувати результати проведених заходів щодо стабілізації та розвитку соціальної сфери.

Крім того, на нашу думку, Методика розрахунку рівня економічної безпеки України пропонує лише кількісні індикатори стану соціальної безпеки, які обмежено характеризують соціальні процеси, що відбуваються в регіоні. Залишаються невідомими якісні показники безпеки, такі як гострота соціальних проблем, можливості самореалізації людини, соціальне самопочуття людини, політичні вподобання тощо. Для повної оцінки стану забезпечення соціальної безпеки регіону та формування перспективних соціальних стратегій розвитку необхідно при проведенні діагностики крім методів економіко-математичного моделювання використовувати соціологічні методи дослідження, застосуванню яких будуть присвячені подальші роботи.

Список використаних джерел

1. Давидюк О.О. Соціальна політика в умовах поглиблення соціальної нерівності в Україні [Електронний документ]. – К.: Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України, 2010. – Режим доступу: http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=133:2010-12-%2008-15-45-36&catid=29:2010-06-15-18-48-34&Itemid=35
2. Волгин Н.А. Социальное государство/ Н.А.Волгин, Н.Н.Гриценко, Ф.И.Шарков. М.: Дашков и Ко, 2004. - 416 с.
3. Татаркин А.И. Проблемы и направления дальнейшего совершенствования местного самоуправления / А. И. Татаркин, В. С. Бочко // Экономика региона. – 2008. – № 2. – С. 42–50.
4. Пшеничникова А. Социальная безопасность как фактор развития качества жизни населения региона // Регионология. –2008. – № 3. – С. 45–52.
5. Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження методики розрахунку рівня економічної безпеки України» №60 від 02.03.2007 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0>
6. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк Т.І. та ін.; за ред. Гейця В.М.: монографія. – Х.: ВД «ИНЖЕК», 2006.- 240 с.
7. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Регіональний людський розвиток. // Статистичний бюлетень – К.: Державна служба статистики в Україні, 2011 – 43с.

Стаття надійшла до редакції 05.06.2011 р.

ТОВ "ДКС Центр"